

HHS

1. We hadden een mooie opening in Putten waarbij we een zestal **nieuwe studenten** mochten verwelkomen: Evert-Jan van Ettekoven, Henk-Jan Koppelman, Robert Nederveen, Egbert Tuin, Johan van der Velden en Jasper Visser. Weet je ook op deze manier van heler harte welkom in ons midden. We wensen jullie veel studiezin en verwondering over de inzichten die dit oplevert, zodat hoofd en hart worden gevoed.
2. Er is een introductiefilmje gemaakt voor het seminarie:
<https://www.youtube.com/watch?v=Eq27L9I2Ab8> De lange versie:
versie: <https://www.youtube.com/watch?v=rVLVtdPCHg0>
3. Misschien hebben jullie meegekregen dat er voor de zomer van de masteropleidingen een **midterm review** geweest is. Ten aanzien van het HHS waren er drie opmerkingen die relevant zijn en wel een vervolg zullen krijgen. Ten eerste werd de vraag gesteld of het niveau van Latijn niet te laag was voor een eerstejaarsvak in de master. Ten tweede werd er iets gezegd over meer samenwerking tussen seminaria. Ten derde vond men het niveau van de eindscripties aan te laag. Al deze dingen zullen wel een vervolg krijgen.
4. Vanuit de studentenraad zijn er vragen gesteld of er meer aan exegetische gedaan kan worden. Na beraad in de commissie opleiding en vorming en overleg met de docenten ligt nu het voorstel bij de opleidingscommissie om het vak 'gemeenteopbouw en spiritualiteit' in master 2 periode 6 te vervangen door het vak 'ambachtelijke exegetische' (werknaam), dat dan gegeven kan worden door collega De Vries.
5. Aan de faculteit is de **profieldiscussie** nog steeds gaande. Maandag 2 oktober was de stafvergadering ook aan dit thema gewijd. Daarin werd voorgesteld om onderzoek aan de faculteit te toetsen aan de criteria van academische excellentie, religieus commitment en maatschappelijke relevantie (valorisatie). Als zodanig lijkt mij dit een goed kader om onderzoek in te verrichten. Het opvallende is echter wel dat deze criteria meer formeel dan inhoudelijk zijn.
6. Met ingang van dit kalenderjaar heeft de VU van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen een zogenaamde **lumpsum** regeling gekregen ter (gedeeltelijke) bekostiging van de verschillende seminaria. Inmiddels hebben we verschillende vergaderingen met deze seminaria achter de rug, er is een seminariaraad in oprichting en er zijn contouren ontwikkeld waarbinnen concrete contracten per seminarie kunnen worden gesloten. Voor het Hersteld Hervormd Seminarium is deze bijdrage lang niet voldoende, maar het betekent wel dat we in de toekomst een bescheiden overheidssupport tegemoet kunnen zien. De gesprekken blijven gaande.
7. Op de landelijke bondsdag van donderdag 5 oktober is het officiële startsein gegeven vanuit het bestuur van de **Hersteld Hervormde Vrouwenbond** om het komende jaar actie te gaan voeren voor het seminarium. Mevr. Buitink heeft zich de afgelopen maanden ingespannen om deze actie in goede banen te leiden en Henk ter Maaten heeft op de

bondsdag een goed woord voor het seminarie gesproken. We zijn onze vrouwen erg dankbaar voor dit besluit en we zien ernaar uit dat deze actie een blijvende verbondenheid tussen de gemeenten en het seminarie bestendigt en verdiept. Overigens heb ik begrepen dat er ook studenten zijn gevraagd om hier en daar bij een plaatselijke vrouwenvereniging voorlichting te geven. Misschien een idee voor anderen?

8. In het kader van het **reformatiejaar** houden we als HHS een publieke collegeserie in samenwerking met Driestar-Educatief. De eerste twee colleges dit jaar zijn geweest, de derde is DV 13 okt. waar ondergetekende hoopt te spreken over rechtvaardiging.
9. Het is gebleken dat op de trainingsdag voor **Up-A-Tree van 18 oktober** ook tentamens zijn gepland voor eerstejaars en tweedejaars bachelor-studenten. Dit heeft ons onaangenaam verrast, omdat we vorig jaar acties hebben ondernomen om dit te voorkomen. Wij zijn van mening dat het mogelijk moet zijn dat de roosterkamer rekening houdt met onze kostbare (in dubbel opzicht) trainingsdagen. Daarom gaan we er opnieuw voor om dit goed te regelen. De datum van 18 oktober vervalt nu.
10. Voor mij persoonlijk is er per 1 oktober een einde gekomen aan het lidmaatschap en het voorzitterschap van de **examencommissie** religiewetenschappen en masteropleidingen. Ik ben blij dat het midterm review rapport zich positief uitsprak over de examencommissie, vooral omdat we begin vorig kalenderjaar drastisch veel veranderingen moesten verwerken. Collega Wim Janse is nu de voorzitter van deze commissie.

STUDENTENRAAD

Tijdens onze eerste vergadering dit academisch jaar is een nieuwe voorzitter verkozen: Henk Ottema. Henk is bereid de komende jaren sturing te geven aan de Studentenraad, waar we dankbaar voor zijn. Verder is ingestemd met een nieuwe termijn voor onze secretaris, Thomas Bakker. De eerstejaarsstudent Evert-Jan van Ettehoven wil zijn jaargroep vertegenwoordigen en heeft daartoe zitting genomen in de SR.

De samenstelling van de SR is op het moment als volgt:

- Jaar 1: Evert-Jan van Ettehoven;
- Jaar 2: Henk Ottema (voorzitter);
- Jaar 3: Alexander den Hartog;
- Jaar 4: Eelco Verhelst;
- Jaar 4/5: Einert Haakmeester;
- Jaar 6: Thomas Bakker (secretaris).

We willen jullie ertoe oproepen gebruik te maken van de Studentenraad. Heb je vragen over de studie, voorstellen tot verbetering van de opleiding – laat het ons weten. Dat kan via de vertegenwoordiger van je jaargroep. Het kan ook per mail, via het emailadres van de SR: studentenraadhhs@gmail.com.

VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM (5)

We stonden reeds driemaal stil bij de huidige stand van zaken ten aanzien van de leer van de Schrift. Het komt mij voor dat de volgende aandachtspunten vandaag relevant zijn (de dikgedrukte titel is voor dit nummer van de nieuwsbrief).

1. *viva vox*
2. *De plaats in dogmatiek*
3. *heilswoord en heilsdaad*
4. *viva vox of dode letter*
5. ***organische inspiratie***
6. *inerrancy*
7. *hermeneutiek*
8. *slot*

1. Organische inspiratie

Het inzicht dat Gods Woord de levende stem van God is, roept ook andere vragen op. Hoe verhoudt zich de menselijke factor tot de goddelijke? Vooral in de Gereformeerde Kerken is over deze vragen intens nagedacht. Dirk van Keulen promoveerde 20 mei 2003 cum laude op een proefschrift over deze kwestie. Het proefschrift draagt de titel *Bijbel en dogmatiek*.

Schriftbeschouwingen en Schriftgebruik in het dogmatisch werk van A. Kuiper, H. Bavinck en G. C. Berkouwer.

Kuiper werd geconfronteerd met de vragen vanuit de wetenschap en hij wilde zich daar niet aan onttrekken. Hij meende dat men in de orthodoxie te weinig rekening had gehouden met het feit dat mensen de Bijbel hebben geschreven. Daarom wees hij de mechanische inspiratieleer af en bepleitte een organische inspiratieleer. Zo kon hij de indruk vermijden dat Gods Woord op een onmiddellijke wijze (zoals de Koran) tot stand was gekomen en zo kon hij voluit recht doen aan de menselijke factor in de Schrift. De Geest heiligde de persoonlijkheid, het karakter, de psychische en culturele condities en zo mogen we Gods Woord op de wijze van het menselijke woord ontvangen.

Bavinck worstelde er ook mee. Hij ging verder dan Kuiper. Terwijl Kuiper in de praktijk nog heel dichtbij de benadering van de oude orthodoxie bleef en de betekenis van de cultuur van de Bijbelschrijvers tot een minimum beperkte, kreeg Bavinck daar meer moeite mee. In de brochure *Als Bavinck maar eens kleur bekende* komen we zijn worsteling tegen. De kwestie van de slavernij is een insteek om dit probleem op het spoor te komen. In de Schrift komen we geen rechtstreekse of totale veroordeling van de slavernij tegen. Ook in het Nieuwe Testament sluiten de Bijbelschrijvers aan bij dit culturele fenomeen. Inmiddels denken wij veel kritischer over het instituut van de slavernij. Wat moeten we daaruit concluderen? Kunnen we concluderen dat de Bijbelschrijvers in de acceptatie van slavernij dus kinderen van hun tijd waren en dat de Schrift op dat punt dus niet gezaghebbend voor ons is?

Iets dergelijks doet zich ook voor ten aanzien van het wereldbeeld. Wij accepteren zonder enige reserve het heliocentrische wereldbeeld, terwijl A Brakel beweerde dat het in ons hoofd draaide als we meenden dat de aarde om de zon draaide. Hij beweerde dit op grond van de Bijbel.

Betekent dit dat de Bijbelschrijvers in het door hen gehanteerde wereldbeeld ook kinderen van hun tijd waren, zodat wij hun wereldbeeld niet over hoeven te nemen?

Zo zijn er meer vragen te stellen. De Bijbel reikt ons een bepaalde verhouding tussen man en vrouw aan. Is dat misschien ook bepaald door het wereldbeeld van die dagen waar de Heilige Geest op een organische wijze gebruik van heeft gemaakt bij de Bijbelschrijvers, zodat we daar vandaag een andere inhoud aan kunnen geven? Wij kunnen de vragen van Bavinck gemakkelijk aanvullen: Zou het kunnen zijn dat het geloof in een historische Adam en Eva behoorde tot het beperkte wereldbeeld van de Bijbelschrijvers en dat wij vandaag geheel andere inzichten, namelijk evolutionistische, hanteren? De Bijbelschrijvers gaan uit van mannelijke ambtsdragers en homoseksualiteit staat buiten hun normatieve kader. Moeten we ook de eeuwenlange christelijke visie op de vrouw in het ambt en homoseksualiteit herzien? Zijn de noties over de hel ook contextueel bepaald? En de maagdelijke geboorte? En de opstanding van Christus?

Momenteel is in de bezinning op de Schrift veel gaande over accommodatie. Calvijn hanteerde dit begrip om bijvoorbeeld de slavernijwetten in de Schrift te duiden als een accommodatie van God aan die cultuur. Socinus hanteerde dit begrip echter om de hel en de maagdelijke geboorte als begripkaders van de Bijbelschrijvers uit te leggen, zodat het waarheidsgehalte hiervan in de lucht kwam te hangen. Voor Calvijn was accommodatie een theologische categorie, maar geen exegetische misleiding. Maar we kunnen ons wel voorstellen dat er tal van vraagtekens rijzen als we het instrument van de accommodatie verzelfstandigden. Dit hangt samen met een grote nadruk op de menselijke factor in de Schrift.

Bavinck was heel eerlijk naar zichzelf dat hij deze vragen onder ogen zag. Hij is echter met deze vragen nooit naar buiten getreden. Dat toont iets van de onzekerheid en twijfel waarmee hij worstelde. Wilde hij echt deze weg opgaan? Hier lijkt een andere Bavinck aan het woord dan in zijn *Gereformeerde Dogmatiek*. Toch is er geen groot verschil, aangezien hij in zijn dogmatisch hoofdwerk het eerste deel indeelde in een *principium externum* en een *principium internum*. Het eerste sloeg op de Schrift en het tweede op het geloof. Dat betekent dat het menselijke geloof tot een principe werd van de theologie. Wie dit op zich in laat werken, onderkent dat hiermee een geweldig belangrijke wissel is omgezet.

De gewichtige vraag dringt zich dan vervolgens op waar de grenzen van de menselijke factor liggen. Dat werd in de organische inspiratieleer niet benoemd. Daar lag een ondergrondse spanning, een tijdbom (H.M. Vroom). Dat bleek ook. Tussen 1917 en 1926 deden zich in de Gereformeerde Kerken drie momenten voor waarop deze spanning naar boven kwam. Eerst de zaak van Gelderen, vervolgens de zaak Netelenbos en tenslotte de bekende zaak Geelkerken, waarin de vraag aan de kwam of de slang 'zintuiglijk waarneembaar' had gesproken. In alle drie deze kwesties ging het om de vraag naar de ruimte voor de menselijke factor in de vorming van de Schrift. Geeft de Schrift tot in de kleinste details een betrouwbaar historisch verslag of moeten we zeggen dat er in het oude Oosten andere normen golden voor de omgang met chronologische gegevens en teksten van anderen? Het draaide eigenlijk om de vraag wat het organisch karakter van de inspiratieleer inhield. Maakte de Geest in de organische inspiratie gebruik van het wereldbeeld en de geschiedenisvisie van de Bijbelschrijvers?

G.C. Berkouwer zette de lijn van Kuyper en Bavinck voort. Aanvankelijk ging hij meer in het spoor van Kuyper dan van Bavinck, omdat hij voluit gereformeerd wilde zijn. Maar toen hij zich meer ging bewegen in het brede theologische veld, wilde hij aan de vragen van de Schriftkritiek niet meer voorbijgaan. Zijn waardering voor Barth nam toe, N.H. Ridderbos en J. Lever oefenden hun invloed op hem uit. Ook in zijn benadering van Rome werd hij gematigder.

Wat betekende dit voor de schriftvisie van Berkouwer? Hij kreeg steeds meer reserves ten aanzien van het formele a priori Schriftgezag. Liever dan het formele gezag van de Schrift benadrukte hij het materiële gezag van de Schrift. Hierbij moet overigens worden opgemerkt dat Berkouwer de neiging had om het formele gezag formalistisch te verstaan. Zo maakte hij een karikatuur van de manier waarop het formele Schriftgezag bij Kuyper en Bavinck functioneerde. Kuyper en Bavinck hadden namelijk door de omgang met de Schrift ontdekt dat het Woord van God inderdaad gezaghebbend is en vooraf gaat aan ons geloof.

Hierin koos Berkouwer een andere weg. Uit reactie op een formalisme in de omgang met de Schrift benadrukte hij het materiële Schriftgezag. Alleen de inhoud van het Woord brengt ons tot geloof. Daarbij was het van belang hoe wij de Schrift lezen. Berkouwer stelde dat we de Schrift dienen te lezen met het oog op Christus. In de loop van de tijd betekende dit meer en meer dat Berkouwer de betekenis van de Schrift ook reduceerde tot op Christus, zodat het trinitarische karakter van Gods spreken hierdoor onder druk kwam te staan. Daarbij betrof hij het Christus-getuigenis vooral op het heil, zodat het spreken van de Schrift over oordeel en onheil verbleekte. Hij verstond het spreken over de hel niet als feitelijke mededeling, maar als een ernstig appel tot geloof.

Nog belangrijker was Berkouwers leessleutel dat we Gods openbaring niet los kunnen maken van het geloof. Gods openbaring werd immers ontvangen door gelovigen die getuigenis van Gods openbaring hebben gegeven en het aan het papier hebben toevertrouwd. Openbaring en gelovige grijpen dan op elkaar in, beïnvloeden elkaar. Hij sprak hier van een ‘correlatie’ tussen openbaring en geloof/gelovige. Het gaat hier dus niet om een relatie van gelovige gehoorzaamheid aan de Schrift, maar om een cor-relatie waarin een samenspel is tussen Schrift en gelovige. Op deze manier bouwde hij het geloof als een *principium internum* bij Bavinck verder uit.

De vraag werd natuurlijk steeds dringender hoe belangrijk de menselijke factor werd in het ontstaan en verstaan van de Schrift. Berkouwer typeerde de Schrift als het profetisch-apostolisch getuigenis van Gods openbaring. Deze typering verraadt de zelfstandige plaats voor de menselijke factor. Het zijn immers mensen die getuigen van God. Bovendien horen we hierin dat het onderscheid tussen Schrift en openbaring betekent dat de Schrift zelf geen openbaring is, maar ‘slechts’ een getuigenis van Gods openbaring. Als het een menselijk getuigenis van Gods openbaring is, is het voorstelbaar dat het ook een beperkt en cultuurgebonden getuigenis is.

Berkouwer wilde ook niet onderscheiden tussen de Heilige Geest als *Auctor primarius* en de menselijke Bijbelschrijvers als *auctores secundarii*. Zijn bezwaar tegen dit onderscheid was dat de Bijbelschrijvers als auteurs op deze manier niet serieus genoeg genomen zouden worden. Op deze manier kon er aan de historische en culturele bepaaldheid van de Schrift onvoldoende recht worden gedaan. Daarom achtte hij de leer van de organische inspiratie niet langer houdbaar.

Berkouwers benadering had ook consequenties voor het *Sola Scriptura*. Dit beginsel onderscheidde niet alleen Schrift en traditie, maar scheidde de Schrift nadrukkelijk van de latere ontwikkeling. Wanneer de menselijke factor in de vorming van de Schrift explicieter een plaats krijgt, wordt het problematischer om de strikte scheiding tussen Schrift en traditie te maken. De Bijbelse geschriften maken ook onderdeel uit van de christelijke traditie. Het is een kleine stap om te concluderen – zoals Berkhof zou doen – dat Gods openbaring en de leiding van Zijn Geest nog doorgaat. Ook het tegenover van de Schrift staat hierdoor onder druk.

Berkouwer kwam tot de formulering: ‘Van het door mensen geschreven (Scriptura) wordt (...) beleden: est Verbum Dei.’ Hier wordt het uitgangspunt genomen in het menselijke en daarvan wordt beleden dat het uiteindelijk van God is. De consequentie hiervan is H.M. Kuitert met zijn grondovertuiging dat al het spreken over boven van beneden komt, ook als we zeggen dat het van boven komt. Hier is de menselijke factor beslissend geworden.

Deze benadering hangt uiteraard met het verstaan van de Schrift. Als er een ruime menselijke factor is in het ontstaan van de Schrift, is er ook een menselijke factor in het verstaan van Gods Woord. Als deze mens dan autonoom, modern en mondig is, is het voorstelbaar dat er ook in het verstaan van de Schrift een belangrijke menselijke factor is. Berkhof (NB) meende al dat er bij Berkouwer een subjectivering van het Schriftgezag gaande was. G. Boer schreef over het correlatiedenken van Berkouwer dat de mens daarin zo groot wordt als partner dat God te klein wordt.

Het gaat te ver om Bavinck voor deze ontwikkeling verantwoordelijk te houden en te beweren dat het spreken over organische inspiratie de wissel heeft omgezet. Er zijn best goede redenen om over organische inspiratie te spreken. Veel aspecten van Gods openbaring kunnen we op deze manier recht doen. De verschillende genres in de Bijbel doen bijvoorbeeld recht aan de vele facetten van het mens-zijn. We lezen over het historische onderzoek dat Lukas verrichtte om zijn evangelie te schrijven. Ik stel me voor dat hij interviews heeft gehouden met Maria, of de herders, ed. In die zin is het er menselijk aan toe gegaan. De Bijbeltekst heeft soms een heel complexe geschiedenis meegemaakt van overlevering en herinterpretatie. Daarom moeten we recht doen aan de menselijke factor die in het spreken over een organische inspiratieleer onder woorden wordt gebracht. Tegelijk beseffen we dat dit begrip ook beperkingen kent en tot ontsporingen kan leiden. Daarom moet het met zorgvuldigheid worden gehanteerd.

Bavinck is een sympathiek en geestelijk mens geweest, hij worstelde echt met de vragen van zijn tijd en hij maakte zich niet op een simpele manier van de vragen af. Hij zou niet zeggen dat we ons niet hoeven te bezinnen, omdat we een confessie hebben waarin alles klip en klaar is beleden. Maar we moeten wel de vraag stellen of Bavinck als neocalvinist die voluit mee wilde doen in de cultuur niet te naïef was ten aanzien van de menselijke rede.

Hier is het van belang om een duidelijk zicht te hebben op de verhouding tussen de Heilige Geest en de Bijbelschrijver als auteur. Als we deze auteurs in het hetzelfde vlak trekken, leidt het tot een kavelverdeling tussen de Geest en de Bijbelschrijver. Die kant moeten we niet op. Welke kant wel? God is de eerste auteur. Het Bijbelse model is dat God de woorden in de mond van de profeet legt (vgl. bijv. Deut. 18:18). De Schrift gebruikt op een subtiele wijze steeds de structuur

dat de Geest door de profeten of de apostelen spreekt (Matth. 1:22-23, 2:15; Luk. 1:70; Hand. 1:16, 3:18, 4:24-25, 28:25). Dit is trefzeker vertolkt in Nicea: 'Die gesproken heeft door de profeten.' Er is dus een ongelijkwaardigheid tussen de Heilige Geest en de menselijke geest. Gods Geest gaat vooraf aan de menselijke geest en draagt deze. Er kan sprake zijn van een complex menselijk proces in de vorming van de tekst van de Schrift, maar dat staat in het kader van de Geest.

Dat is de omgekeerde volgorde die Wolterstorff voorstelt. Wolterstorff stelt Barth onder kritiek, maar komt met de voorstelling dat God de menselijke woorden aanvaardt. Hier geldt in een vergelijking (geen overeenkomst!) met de christologie dat we van een adoptionisme zouden kunnen spreken. Maar in de christologie geldt: Wie niet bij God begint, komt nooit bij God uit. Dit geldt ook van de schriftleer. Om met Vanhoozer te spreken: 'As commissioned divine-human discourse, the Bible is not only authorized but, in providential fashion, authored by God.'

Dat is het waarheidsaspect van de mechanische inspiratie. Als Calvijn zei dat de Geest de woorden dicteerde aan de Bijbelschrijvers bedoelde hij daarmee niet te zeggen dat de mens een robot was, maar hij onderstreepte het goddelijk karakter van de woorden. Calvijn was gevoelig voor de menselijke factor in de Schrift. De menselijke factor betekent ondermeer dat de profeten in essentie verstonden wat zij profeteerden, al ging de vervulling wel boven hun eigen vermoedens uit.

Intussen verbazen we ons over het geheim van de Schrift. Er zijn twee auteurs bezig geweest om één boodschap te formuleren. De Psalmen behoren (als venster op het geheel) tot die ene boodschap. Daar roepen gelovigen God aan door de Heilige Geest. God roept tot God en gelovigen mogen meedoen met dit roepen van God tot God. Zo mogen we in het gebruik van de Bijbelwoorden participeren in de drie-enige God. Hem zij al de eer!

Een woord van Luther is hier op z'n plaats: 'De Schrift alleen is de ware meester en heer van alle geschriften en leer op aarde. Als die niet wordt toegestemd, waar is de Schrift dan goed voor?! Hoe meer we haar verwerpen, hoe meer we tevreden raken over boeken van mensen en menselijke leermeesters.'

Waar blijft de menselijke ziel?

Het zal niemand ontgaan zijn dat op 22 september in Nijkerk het congres 'Evolutie, stel dat het waar is' plaatshad nav Gijsbert van den Brinks, *En de aarde bracht voort. Christelijk geloof en evolutie*. Mijn bijdrage daar luidde als volgt: Beste Gijsbert, Het is moedig van je om het aangelegen punt van de evolutieleer aan de orde te stellen in relatie met het christelijk geloof, omdat je van te voren weet dat dit een gevoelig thema is in de gereformeerde gezindte. Daarom is het verleidelijk om over dit thema te zwijgen en ons bezig te houden met allerlei subtiliteiten. Jij houdt je echter niet bezig met de zoveelste Calvijninterpretatie, maar je stelt een thema aan de orde dat tot het hart van de theologie behoort. Volgens Maarten Luther was het eerste artikel van het geloof het belangrijkste omdat in de scheppingsleer alle theologische beslissingen vallen.

Ik proef in jouw worsteling de oprechte motivatie om de waarheid te zoeken, met het risico dat we onze vertrouwde inzichten moeten bijstellen of herzien. In die zin gaat het hier om een proces van *metanoia*, voortgaande vernieuwing van ons denken, waarbij de waarheid het criterium voor deze bekering is.

Aan mij is gevraagd om te reageren op je gedachten in het zesde hoofdstuk waarin de gemeenschappelijke afstamming en de mensleer aan de orde komen. Je leidt je hoofdstuk in met de anekdote van een gesprek met een gereformeerde boer op de Biblebelt die je in niet mis te verstane woorden liet weten: 'Ik wil niet van de apen afstammen.' Het getuigt van pastorale vaardigheid dat je in dit gesprek verder bent gekomen en dat je het punt van de menselijke waardigheid op tafel hebt gekregen.

Daar gaat dit hoofdstuk dan vervolgens over. Jij beargumenteert dat ook bij de gemeenschappelijke afstamming met dieren – of dat nu apen zijn of niet – de menselijke waardigheid en uniciteit voldoende uit de verf komen en dat de mens niet op gelijke hoogte als de dieren staat.

Deze uniciteit van de mens ligt niet in zijn empirisch waarneembare eigenschappen of in substantiële verschillen tussen mens en dier, maar in Gods roeping. Ik zie hier een ontwikkeling in jouw denken aangezien je in 2006 nog een aparte schepping van de mens ten opzichte van de dieren bepleitte. Ook ten opzichte van een theïstische evolutionist als Denis Alexander is dit een opvallende benadering, omdat Alexander spreekt over goddelijke interventie om de mens van een ziel te voorzien. Jij beweegt je consequenter in een darwinistisch kader door de mens principieel in de dierenwereld te plaatsen. De bijzondere eigenschappen en vermogens als intellect, moraal en zelfbewustzijn zijn niet 'unique in kind', maar wel 'unique in degree'. Ook al kent de mens een grotere complexiteit van vermogens, de mens verschilt slechts gradueel van de andere geschapen soorten zodat een harde grens ontbreekt.

Ik zie hier een drietal problemen:

1. Een consistentie-probleem.

De eerste vraag die bij mij naar boven komt, is de vraag of je wel consistent bent. Enerzijds zeg je dat het mens zijn niet bestaat uit bijzondere eigenschappen die empirisch waarneembaar zijn, anderzijds beweer je dat de gradatie en combinatie van deze eigenschappen dusdanig is, dat deze eigenschappen wel empirisch waarneembaar zijn. Als dit laatste het geval is, kun je toch niet meer zeggen dat het verschil tussen mens en dier niet substantieel is? Iets dergelijks geldt voor ons zelfbewustzijn. Enerzijds stel je dat zelfbewustzijn niet uniek is voor de mens, anderzijds verwijst je positief naar John Polkinghorne die stelt dat zelfbewustzijn wel uniek is voor de mens (203). Je neemt het onderscheid tussen tweedimensionaliteit en driedimensionaliteit over om het onderscheid tussen mens en dier te typeren. Naar mijn besef gaat er tussen twee en drie dimensies een wissel om en is er inderdaad sprake van een 'nieuw concept'.

Een dergelijke interne spanning neem ik ook waar als je in je boek de gedachte noemt van een 'culturele big bang' van 45.000 jaar geleden waarbij ook de religie ontstaan zou zijn. Deze gedachte past nu juist niet in een evolutieschema waarin alle ontwikkelingen in een oorzakelijk

verband met elkaar staan. Als je hier een goddelijke interventie aanvaardt, is dat strijdig met een belangrijke motivatie van je boek om eerste en tweede oorzaken onlosmakelijk met elkaar te verbinden.

Ik raak hierdoor in verwarring en zou graag van je vernemen of er iets op tegen is om te zeggen dat er een ontologisch verschil is tussen mens en dier. Ik denk dat de boer van de Biblebelt hier graag een duidelijk antwoord op wil hebben. Het gaat dan om de vraag: Is de uniciteit van de mens dat hij een uniek dier is, of heeft de mens een dimensie die onvergelykbaar is met het dier? Behoort de mens kwalitatief bij de dierenwereld, of niet?

2. Een Bijbels-theologisch probleem

Je stelt dat de religieuze aanleg en de zelf-transcendentie uniek is voor de mens. In dit verband merk je op dat de mens de mogelijkheid heeft ontvangen om op persoonlijke wijze op Gods aanspraak te reageren (200). Vooral dat woordje ‘mogelijkheid’ interesseert mij hier. Waar zit deze mogelijkheid in? Gaat het hier om de menselijke ziel, zodat we niet alleen over uniciteit van de mens spreken, maar ook over zijn exclusiviteit? Eigenlijk ga je hier niet op in, omdat je min of meer in het voorbijgaan het spreken over de menselijke ziel afwijst (197, 202).

Ik heb de *Christelijke dogmatiek* geraadpleegd en daar wijs je het harde (cartesiaanse) dualisme van lichaam en ziel terecht af, maar je staat open voor een dualiteit van lichaam en ziel. Het komt mij voor dat je in je nieuwste studie deze openheid niet hebt. Ik kan dit begrijpen als je de evolutietheorie als kader hanteert. Ten eerste is dan de *homo divinus* een verbijzondering van de *homo sapiens* en ten tweede is de evolutietheorie een materialistische theorie waarin (per definitie) geen plaats is voor het immateriële of het transcendente.

Maar juist dan roept het de prangende vraag op of de materialistische evolutietheorie niet wringt met het christelijk geloof. Impliceert acceptatie van de evolutietheorie door christenen niet (onbedoeld) dat we worden opgesloten in een materialistische wereldbeschouwing en leidt dat niet ‘letterlijk’ tot een christendom zonder ziel? Is het geen moderne vorm van sadduceïsme?

Als je het mij vraagt, lag dit besef ook opgesloten in de verontwaardiging van de gereformeerde agrariër. Deze heeft vanuit het lezen van Genesis 1-2 overgehouden dat Adam niet gemaakt is uit de dieren of uit pre-Adamieten, maar uit de aarde. De mens is bovendien niet parallel aan de dieren gemaakt, maar God heeft een apart besluit heeft genomen om de mens te scheppen en deze schepping heeft ook op een bijzondere wijze plaatsgevonden: God Zelf heeft hem het leven ingeblazen. Als er iets is dat op een kwalitatief verschil met de dierenwereld duidt, is het dit wel. Zelfs al zouden wij de Schrift perspectivisch lezen, dan maakt dit verschil in benadering duidelijk dat een gradueel verschil tussen mens en dier niet voldoet.

In de vroege kerk constateerde men reeds een grote biologische overeenkomst tussen mens en dier, maar ontologisch onderstreepte men de discontinuïteit. De mens gaat dus niet op in een biologische werkelijkheid en kan hier niet toe worden gereduceerd. In de Schrift zien we dat er een essentieel verschil wordt gemaakt tussen de ziel van de mens en de ziel van het dier. De mens is religieus, hij bidt tot God en heeft een relatie met God. Wonderlijk genoeg blijft deze relatie ook door de dood heen bestaan (Matth. 10:28; Luk. 23:46; Fil. 1:21, 23). Als we hier alleen maar

zeggen dat de mens eigenschappen heeft die ‘unique in degree’ zijn en niet ‘unique in kind’ wordt het onverklaarbaar dat de mens door het geloof geestelijk één is met Christus en een dier niet.

Ik zie hier ook een lijn naar de lichamelijke opstanding. Omdat de gelovige door het geloof in zijn ziel één is met Christus, is daarmee de zalige opstanding van de gelovige gegeven. Als de geestelijke dimensie en de ziel verdwijnen, waar blijft dan geloof, liefde en hoop?

3. Een meta-fysisch probleem

De voorgaande verkenning gaf aan dat de geestelijke dimensie van de mens een aanwijzing is dat er aspecten in de mens zijn die niet uit de fysica en de biologie zijn af te leiden. Dit vraagt om het relativiseren van het materialisme in plaats van het reduceren van onze werkelijkheid tot materialisme. Opvallend genoeg hebben we hierin steun van tal van wetenschappers die Nobelprijzen hebben gewonnen.

Een wetenschapsfilosoof die dit onder woorden heeft gebracht is Thomas Nagel, een leidend filosoof en universiteitshoogleraar aan New York University, lid van de American Academy of Arts and Sciences die diverse academische prijzen won, een aanwijzing voor zijn wetenschappelijke eruditie. Hij is zelf een atheïst dus hij heeft geen gelovig belang bij zijn kritiek op de evolutietheorie. Hij schreef een veelzeggend boek onder de titel *Mind & Cosmos*, met een nog veelzeggender ondertitel: *Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature Is Almost Certainly False* (2012).

Nagel kritiseert het reductionisme en het materialisme in de evolutietheorie. Hij verzet zich tegen de gedachte dat de complexe werkelijkheid uit enkele simpele mechanische principes kan worden afgeleid. Onomwonden verklaart hij dat de ‘intelligentie’ van deze wereld geen toeval is. Overigens onderkent hij ook dat een evolutionair zelfverstaan van de werkelijkheid impliceert dat de objectiviteit van de moraal verdwijnt. Van de evolutietheorie zegt hij dat deze meer een vooronderstelling is dan een bevestigde wetenschappelijke hypothese. Veelzeggend is zijn opmerking: ‘Het gegeven dat er ondanks de ongeloofwaardige conclusies (...) prioriteit wordt gegeven aan het evolutionaire naturalisme, is te danken aan de seculiere consensus dat dit het enige alternatief voor het theïsme is om onszelf te verstaan’ (29).

De kern van Nagels betoog komt erop neer dat fysica en chemie tekort schieten om rekenschap te geven van het leven en het bewustzijn. Leven, bewustzijn, intelligentie, verlangen, taal, creativiteit en kennis zijn geen bijproducten van fysische wetten, maar het is precies omgekeerd. De diepste verklaring van alles wordt niet gegeven door de wetten van de fysica, maar door ‘mind’. Hij pleit dus voor een herwaardering van de meta-fysica.

Als wij de metafysische noties verliezen, hebben we uiteindelijk geen weerwoord tegen Dick Swaab die de mens reduceert tot hersencellen, zodat alle menselijke vrijheid, moraal en verantwoordelijkheid verdwijnt. Als de menselijke geest geen structurele plaats heeft in onze mensleer verdwijnt ook de geestelijke eenheid met Christus, de inwoning en het werk van de Heilige Geest, het geestelijke leven, de opstanding van het lichaam en het eeuwige leven. Heel de

onzichtbare schepping van engelen en duivelen raakt uit het zicht. Dan veronderstel ik het liefst dat de zorg van de gereformeerde boer uit de ervaring van deze geestelijke realiteit opkwam.

Het gegeven dat jij positief verwijst naar de ontkenning van de vrije wil bij Victor Lamme baart mij zorg. De vrije wil is altijd gezien als de sleutel om het kwaad in deze wereld een plaats te geven. De ontkenning van de ziel en de vrije wil heeft ook ingrijpende consequenties voor de duiding van het kwaad.

Kortom, de atheïst Nagel herinnert de theïsten vandaag eraan om zuinig te zijn op het christelijke concept van de ziel. Dat vraagt om een omkeer van zaken en zo kom ik tot mijn stelling: In plaats dat christenen hun theologie laten stempelen door het materialistische denken van het evolutieparadigma, heeft de aanhanger van de evolutietheorie een boodschap aan de christelijke leer van de menselijke ziel.

GEESTELIJKE LESSEN VAN KENNETH MACGRAE (6)

Opnieuw luisteren we naar de geestelijke levenswijsheid die Kenneth MacRae (1912-1963) in zijn ambtelijke bediening opdeed, omdat we hierin iets proeven van de Schotse christocentrische affectieve spiritualiteit:

- The blackest day of my life, but the Lord has not left me without consolation. Got word today that my darling brother George was killed in action on the 9th in the advance at Arras while leading his platoon. A thousand times over I wish that it had been I myself who had been taken and George left. Oh I wish that I knew that his soul was safe! Then I would not sorrow so much.
- Pride in measuring myself with other and in listening critically to a man's prayer instead of helping him in it.
- After facing that question honestly, I am thankful that I am still able to say that I would not wish to live a day longer in the world if I were able no more to preach the gospel. May the day never come when I shall be of a different mind!
- Satan troubled me early today. During worship he continued his onslaughts so that I began sorrowfully to fear a barren day. Even the shutting of the pulpit door after me did not shut him out. If anything, he troubled me only worse, filling my mind with dark, harsh thoughts towards certain before me when I should have been wholly taken up with love and pity for my poor fellow-sinners.
- Today I have again had an painful experience of that dreadful formality to which I am so prone, both in my pastoral visitation and in family worship.

Tot slot

De komende week hoop ik voor Bonisa naar China te reizen om daar visitaties uit te voeren. Het is alweer jaren geleden dat ik in dat grote land mocht zijn. In die zin zie ik er weer naar uit christenen in een heel andere context te ontmoeten en te ervaren dat het om hetzelfde geloof in dezelfde Christus gaat. Ik herinner mij nog goed hoe het eerste bezoek diepe indruk op mij heeft

gemaakt, omdat ik iets zag van de kracht van de Geest in Handelingen. Zo worden we vanuit de grootste kerk van de wereld bemoedigd om te zien dat ook na een tijd van secularisatie en atheïsme Gods werk tot bloei kan komen en ons te realiseren dat de kerk groter is dan ons piepkleine Nederlandje waar we soms het idee hebben dat wij het centrum van het wereldwijde koninkrijk van God zijn. Dat geestelijk en theologisch kolonialisme moeten we afleren, om te leren dat we leerjongens van Christus zijn. Voor leergierige studenten ook belangrijk om gevoeligheid te hebben voor Gods wereldwijde koninkrijk.

jullie W. van Vlastuin